

ЗА ЕДНА „РАЗБОЙНА ДРАМА“ НА СТРАНИЦИТЕ НА В. „ДУМА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕМИГРАНТИ“¹

Николета Пътова
Институт за литература,
Българска академия на науките, България

REGARDING A “REVOLUTIONARY DRAMA” ON THE PAGES OF THE NEWSPAPER “DUMA NA BALGARSKITE EMIGRANTI”

Nikoleta Patova
Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

Abstract: Acts of rebellion and civil disobedience against the political and administrative regulations imposed on Bulgarian lands intensified after the Crimean War, particularly from the late 1860s onwards. One of the most widely reported striking manifestation of rebellion and attempts at political change for Bulgarians in those years in the press, and later on in memoirs, was the actions of the rebel groups led by Hadzhi Dimitar and Stefan Karadzha. In the first newspaper published by Botev, “Duma na Balgarskite Emigranti” (1871), parts of Angelaki Savich’s booklet “Balgarskite Vastanitsi na 1868 pod Voyvodstvoto na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzha” were translated from Romanian. The translator’s note describes the translated text as a “folk historical revolutionary drama.” The unclear genre definition of this relatively unknown and only partially translated text in Bulgarian sparked my interest in the publication. The article provides a clearer picture of the content and message of “Balgarskite Vastanitsi...” Without being its aim, the text of the booklet, through its account

---

¹ Публикацията е подготвена в рамките на ННП “Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“.

of the historical event, supplements the meaning of the words “bandit” and “revolutionary” with a new clarifying significance.

Keywords: Hristo Botev, “Duma na Balgarskite Emigranti”, Hadzhi Dimitar and Stefan Karadzha, Angelaki Savich.

Текстът, който частично е разгледан в настоящата статия – „Българските въстаници на 1868 г. под войводството на Хаджи Димитра и Стефана Караджа“, с автор Ангелаки Савич, пресъздава, ако не свидетелски, то от близка дистанция, събитията, свързани с действията на четата на двамата войводи. Какво представлява това съчинение, съставено от един от обществено активните българи от емигрантската общност в Браила? Разказът за събитията около четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа в „Българските въстаници“ е написан и издаден на румънски език. В превод на български са публикувани първите части от текста, които са отпечатани в подлистник в последните три броя на Ботевия вестник „Дума на българските емигранти“ (1871). Със спирането на вестника се преустановява и отпечатването на превода, като пълното съчинение на А. Савич остава достъпно само на румънски език. Българският превод и публикуването му предхождат издаването на книгата с румънския текст. Творбата на Савич е представена във вестника в редакторска бележка като „народна историческа разбойна драма“ (Савич 1871: 9). Това странно жанрово определение на предложената публикация сякаш не уточнява, а по-скоро озадачава (поне читателя, достатъчно отдалечен от времето на бунтовните събития от края на 60-те години на XIX в.) какво по-точно представлява обявеното съчинение. Заглавието посочва, че текстът се отнася към скорошното за 1871 г. събитие – бойните стълкновения от 1868 г. на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Ясно заявената тема обаче не е достатъчна, за да се добие представа за характера и вида на творбата. Пояснението, което е поставено до публикуваната първа част на превода, че предстои да бъде прочетена „разбойна драма“, оставя неясноти. С драматургичен текст ли ще се срещнат читателите? Или „драма“ тук не е използвана със значението на жанрово определение, а само подчертава драматизма на събитието, което е в основата на съчинението? Характеризирането на тази „дра-

ма“ като „разбойна“ би могло да има положително-героичен смисъл, но е възможно да съдържа и упрек заради създаването на размирици. За да се изяснят въпросите около „Българските въстаници на 1868 г. под войводството на Хаджи Димитра и Стефана Караджа“ е необходимо творбата да се познава в пълнота, или поне да се прочете през концепцията на вестника, в който е публикувана.

Самостоятелната журналистическа дейност на Христо Ботев започва с издавания в Браила вестник „Дума на българските емигранти“ (1871). Вестникът излиза в пет броя, след което изданието е преустановено. Замислен като седмичник, чийто първи брой е с дата 10 юни 1871 г., а петият е от 5 август същата година, животът на в. „Дума на българските емигранти“ е кратък. Редакторът и издател не успява да спази заявената периодичност на изданието. По финансови и други причини вестникът не излиза всеки четвъртък, както е обявено в бр. 1. В петте броя обаче е изпълнена формулираната от Ботев ясна политическа програма от уводната статия „Наместо програма“. Той се придържа плътно към нея в съдържанието на публикуваните материали и не допуска характерното за „нашите вестници“ разминаване между обещаната програма и изпълнението ѝ от редакторите, което прави „такава разлика, каквато има между мохамеданския рай и християнската мъка“, пише Ботев в уводния текст (Ботев 1871: 1). В този вестник е постигнато реално и плътно съответствие между програма и съдържание. Особено в броевете от 1-ви до 4-ти, които Ботев сам редактира и е почти единствен автор на материалите в тях – от двадесет и двете публикации само четири не са негови (Николова 2004: 288). Силното публицистично присъствие на автора прави разпознаваемите Ботевите журналистически текстове, а сред поетическите му творби, публикувани в „Дума на българските емигранти“, са „Борба“, „Пристанала“, „Хайдутите“, „Елегия“, „На прощаване в 1868“, „До либето ми“, „Делба“. Отделните материали нямат подпис. Подписът е в края на всеки брой и е редакторският псевдоним, използван от Ботев в този вестник: Д. Чавдар. Редактор на бр. 5 е Ангелаки Савич, който вече има опит в редакторската работа от издавания от Добри Войников в. „Дунавска зора“, а заедно с това е и постоянен сътрудник в печатницата на Димитър Паничков. На същото място се печата и „Дума на българските емигранти“. Смяната на редактора в последния

брой се отразява на съдържанието и стила на публикациите в него. Единствено в него от наличните броеве на вестника няма поместени стихотворни творби. Продължението на статията с очерков характер „Примери от турското правосъдие“ обаче е на Ботев, а следващият в подлистника превод на „Българските въстаници на 1868“ също е резултат от редакторско решение на поета.

Статиите в „Дума на българските емигранти“ – програмният текст „Наместо програма“, публикациите „Народът вчера, днес и утре“, „Решен ли е черковният въпрос“, „Смешен плач“, „Примери от турското правосъдие“, „Петрушан“ са сред високите примери от възрожденската публицистика. В уводната статия редакторът говори за и на „последната нова емиграция, която от ден-наден са умножава с бежанци и изгнаници от вси слоеве на нашия народ“. „Нашият емигрант“ – пише Ботев, е „първ и законен наследник на класическия ни хайдутин, приел и опазил завещаната борба с всичките социални стремления“ (Ботев 1871: 1). Свободата и прогресът са обединяващите за всички статии и стихотворни творби теми. Мотото на вестника е поставено във всеки от броевете и гласи: „Истината е свята, Свободата е мила“. Свободата е висша човешка ценност. Тя заслужава усилия и жертви, за да бъде постигната. А когато е отнета, свободата трябва да бъде отвоювана. Това е основното внушение, което прави вестникът. В този идеен план на първ поглед изглежда странно присъствието на текст със заглавие „Разговори с децата“ и с подзаглавие „Празни страхове – измислици“. „Разговори с децата“ се публикува в подлистника на първите два броя от вестника. С Ботевата концепция за свободата не само като политическа, но също като социална и духовна ценност, може да бъде видяна логиката, по която „Разговори с децата“ кореспондира с голямата тема на „Дума на българските емигранти“. Ботевото разбиране за свободата не се отнася единствено до нейния политически характер – тя е пълноценна, когато е свобода на ума и на духа. Ето защо науката трябва да води човека към прогреса и цивилизацията. Познаването на природните закони, на физическия свят, освобождава човека от ирационалните му страхове и дава обяснение на иначе необяснимото. Свободата се учи, стремежът към свобода се възпитава и това трябва да се случва още в детска възраст.

В подлистника от бр. 3 на вестника започва да излиза новият материал „Българските въстаници на 1868. Под войводството на Хаджи Димитър и Стефан Караджа“. Фактологията, която той предоставя, и политическата доктрина, отразена в него, допълват и илюстрират вижданията на Хр. Ботев за ролята на емиграцията за еволюцията на борбата за национална независимост на българите. Началната публикация в същия брой е статията „Петрушан“, с която е отбелязана тригодишнината от героичната смърт на Хаджи Димитър и Стефан Караджа и е почетено тяхното дело. Статията е поглед към близкото, но и към по-далечното минало и припомня ретроспективно за еволюцията от хайдутството към по-организираните форми на борба срещу османската власт. Най-висок връх в усилията на революционната емиграция са предприетите действия от Хаджи Димитър и Стефан Караджа, с които правят опит за едновременното вдигане на българите на въстание. Думите и позицията на Ботев в „Петрушан“ намират подкрепа в преведените части от брошурата на Ангелаки Савич „Българските въстаници на 1868“. Преводът е поместен във вестника без посочване на преводача или на автора. Откъсът е придружен само от бележка под линия, подписана с „Ред.“, като няма категорично свидетелство или доказателство за авторството на Христо Ботев.² Въпреки това е ясно, че решението за тази публикация е негово.

Редакторската бележка пояснява, че откъсите във вестника преарват отпечатването на самата брошура. Този, който съставя поясняващото публикувания материал съобщение, дава определението „народна историческа разбойна драма“ за текста в подлистника, очакван да излезе и в брошура.

Доде излезе из под печат на брошура тая народна историческа разбойна драма в коя българските въстаници под храбрите Войводи Хаджи Димитра и Стефана Караджа, показаха преди три години,

---

² Иван Радев коментира тази бележка в своя публикация, в която посочва някои неточности за авторството на материалите във в. „Дума на българските емигранти“, срещнати в описа на Маньо Стоянов и произтичащи от твърдението на библиографа, че „всичко“ във вестника е от Христо Ботев. Радев обръща внимание и на коментирания и цитирана тук редакторска бележка, за която е категоричен, че този „фрагмент принадлежи на Ботев“ (Радев 2019).

че не всичко е убито у народа, ний мислим за добро да гудим като за ученение пред читателити няколко отломки от нея с надежда, че тя не само ще възбуди народното чувство в още и с радост ще са посрещне, от секи Българин като спомян на нашити мъченици за свободата на злочестото ни отечество (Савич 1871: 9).

Не е изключено бележката, придружаваша „Българските въстаници“, да не е написана от редактора на броя, а от автора или от неназования преводач на съчинението (а също е възможно преводач да е самият автор). Чиято и да е преценката за „Българските бунтовници“ като „народна историческа разбойна драма“, тя съдържа подкрепящо и положително мнение за навременната поява на това съчинение и за важноста да бъдат припомнени събитията около четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, да бъде описана хронологията на случилото се ден по ден и да бъде разяснен стратегическият план, който стои зад тази ярка проява на бунт и опит за политическа промяна за българите в годините след Кримската война. Един от акцентите в краткия текст под линия е, че публикуваните няколко откъса ще „възбудят народното чувство“ с поддържането на живия спомен за жертвалите животите си млади мъже и техните войводи. Те са поставени в по-високата от сферата на героизма сфера на светостта с назоваването им „мъченици за свободата на злочестото ни отечество“. Погледът към *близкото минало*, което във времето на разтърсващи съществуващия ред събития и големи промени се превръща бързо в *история*, е причината съчинението за четата и за нейните войводи да бъде определено като „историческа“ и „народна драма“. Употребата на диалози, които развиват разказа за събитията – това са разговорите между Хаджи Димитър и Стефан Караджа, както и между преминаващите реката с лодка четници, е основанието текстът да бъде наречен „драма“. А речта на героите е придружена от добавени в скоби пояснения, които имат функцията и графично са оформени по подобие на ремарките в драматургичните текстове. Другото поясняващо публикацията определение е „разбойна“. С какво значение е употребена думата „разбойна“ в този случай?

Думата „разбой“, откъдето произлизат „разбойник“ и „разбоен“, е старинна. Тя е регистрирана още в старобългарския глаголически

корпус ръкописи. Означава буквално „покушение, нападение, убийство“ (Старобългарски речник 2009: 569). Среща се в стари юридически текстове именно със значение „убийство на човек“. В „Речник на българския език“ думата е пояснена като прилагателно, което днес се употребява като поетизъм; означава „разбойнически, бандитски; разбойнишки“. А „разбойник“ е „член на банда, който напада пътници с цел обир, грабеж или убийство; бандит“; второто значение на думата е също негативно – „крадец, злосторник“ (Речник на българския език 2015: 185). Съществува и думата „разбой“, чието остаряло значение е на „грабеж, ограбване“. На румънски език – оригиналният език, на който е написано съчинението „Българските въстаници на 1868“, „*razboi*“ е със значение на „война“, докато прилагателното „*razboinic*“ се превежда като „войнствен, военен“ (Румънско-български речник 1962: 943).

В конкретния текст „разбойна драма“ има смисъла на „бойна“, разказваща за неща, свързани с битки, с подготовката за тях, с приповдигнатото настроение и въодушевяващия ентузиазъм, който владее четниците, т.е. конотациите на думата тук са положителни – те се намират във високия регистър на патриотичното вълнение и остават далеч от разбойничеството като агресивен първичен акт на установяване на ред и справедливост извън закона и чрез насилие. В откъсите, публикувани в „Дума на българските емигранти“, е поместен текстът на „Клетвата“, която произнасят всички четници. В клетвените думи се съдържат ясни правила за йерархичност и за поведение, които налагат удържането на импулсивните действия и организират бунтовната акция по, да го наречем, цивилизован начин. Положително я поставят извън импулсивността на личното отмъщение. Очертан е институционализираният образ на противника: „За неприятел на отечеството си считам Турското правителство и всеки, който вдигне оръжие против нас и всички предатели без разлика“ (Савич 1871: 18). С клетвените думи е защитен авторитетът и е посочено неоспоримото водачество на войводите Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Заедно с това „както в мирно, така и в разбойно време“ всеки четник се заклева, че ще почита „честта на домочадието, имота и живота на сички без изключения мирни жители, биле християни или мохамедани, ала сичките виновни ще обаждам на началниците си – те да ги съдят и

наказват“ (Савич 1871: 18–19). Впечатлява ясно означената йерархия на водачеството, която организира в близки до военните правила доскорошното спонтанно хайдутство.

Съчинението на А. Савич съчетава историографска стойност с полемичен характер. Разкривайки хронологията на събитията, авторът изтъква философията на политиката, която ги ръководи. Той настоятелно се старее да покаже, че бунтовната активност от 1868 г. е организирана по различен от принципите на хайдутството начин, че зад нея стоят политически аргументи, мотивиращи бунтовните действия на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Подробният, почти дневников разказ, цели да опровергае съществуващото мнение, че българските четници „не са друго освен разбойници и вагабонти“. Така са определяли и участниците в боя при Върбовка, които през лятото на 1867 г. юнашки са се били с „цели пълчища турска войска“. Преди да произнесат клетвата, Хаджи Димитър се обръща към другарите си с думите: „сам Бог и ний сами знаем, че както ний, тъй и те не бяха разбойници и вагабонти, а поборници на свободата, почтени и мили синове на злочестата наша майка България!!!“. Този път трябва да се организират и да действат така, че „да не дадем причина на клетвите и направим лошо впечатление на Европа, а напротив да затулим устата на неприятелите и да добием симпатиите на свободните народи!“, продължава речта си Хаджи Димитър (Савич 1871: 14).

„Българските въстаници на 1868“ е добре организиран текст, който съдържа интересна фактология, не прелива от напразна патетика и очертава относително пълнокръвно образите на двамата войводи.

Началото на публикацията е описание на нощния пейзаж на един остров в Дунава, на който присветват „хиляди безбройни, живи фантастически огньове“. Тези огньове са запалени свещи, около които се движат хора. Светлината разкрива „доволно количество оръжие и разбойни уряди (муниции) – оръжието може да смяташе до 140 – 150 само разбойни пушки, освен револвери, саби и пр., а разбойните уряди и провизията до едно количество за 300 – 400 души войскари.“ Тайнствеността и напрежението се усилват от напредването на нощта, когато около 11 часа се появяват „Двоица, последовани от неколцина и облечени с униформа като жендармски капитани, с тесни бели паталони, с цървули... с дълги саби и други нужни за бой наряди“ –

това са Хаджи Димитър и Стефан Караджа (Савич 1871: 9). В написаното се съдържа ценна фактология – изброяване на боеприпасите, на униформите, на правилата, по които са организирани четниците, на датата 5 юли 1868 г., когато се готвят да преминат в българските земи; дадено е физическото описание на двамата войводи, на четническите униформи и на бойното знаме с извезания лъв. В откъса, поместен в бр. 5, са цитирани десетте точки от Клетвата, която произнасят четниците.

Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа е пореден опит да се вдигне голямо общонародно въстание в българските земи. Той е направен с по-добра организация от дотогавашните, но не е достатъчно мащабен, за да постигне успех. На четниците е проведено кратко военно обучение. Преминаването на реката се осъществява от румънското село Петрушан към българското Вардим. Още при дебаркирането те са забелязани от турски патрул и тази непредвидена среща променя първоначалните планове. Двамата войводи се налага да се отклонят от предварително съставената програма и вземат решение възможно най-бързо да достигнат Балкана, като участват в няколко поредни битки (от 7 юли до 13 юли 1868 г.). В боевете са ранени или загиват голяма част от четниците заедно с двамата войводи. Три години по-късно А. Савич описва с документална хронологичност в „народна историческа разбойна драма“ събитията от събирането на четниците на румънския бряг до смъртта на Хаджи Димитър.

Авторът на „Българските въстаници на 1868. Под войводството на Хаджи Димитър и Стефан Караджа“ – Ангелаки Савич (1817–1892), е родом от Свищов. Учи в престижния лицей „Свети Сава“ в Букурещ. Работи в английското консулство в Галац и Браила, а след това в австрийската легация. След действията на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа Савич е отстранен от поста драгоман в консулството в Браила заради участие в организирането на четническото движение и заради агитация срещу Високата порта. Той е привърженик на идеите на Г. С. Раковски за организиране на всеобщо въстание. В Браила, освен че е ангажиран с преките си служебни задачи, той е в подкрепа и в помощ на Д. Войников за различните негови инициативи в града. Ангелаки Савич е сред популярните българи в Браила. Опитва се да бъде активен публицист, но изявите му не са особено успешни.

Независимо от това издава собствен вестник – „Гражданин“, който, най-вероятно, излиза в един брой, и списвания на румънски език в. „Urbanul“ (от средата на 70-те години). „Българските въстаници“ е едно от трите авторски издания на А. Савич. Другите две са първата му брошура, чието заглавие в превод е „Маската долу!“ (1868) – в нея критикува турското правителство и антинародните прояви на някои от браилските българи, а през 1872 г. издава спомените на капитан Васил Вълков, които също съдържат интересни свидетелства. И трите книги са написани на румънски език.

Името на Ангелаки Савич се споменава и във връзка с първото събитие на сцената на Браилския театър на Добри Войников – постановката на драмата „Стоян Войвода“ (Войников 1866).³ Спектакълът се играе в началото на 1866 г. в театралния салон на Рале, т.е. на професионална сцена. За представлението са отпечатани афиши, продават се билети и въпреки любителския му характер, то се организира като професионална театрална проява. Преди началото на спектакъла свири оркестър, а Ангелаки Савич изнася реч (Велчев 1939: 43). Представлението, според статията на В. Велчев, има две основни цели: да се пробуди националното съзнание на българската колония и да се съберат средства за подпомагане на българското училище в Браила. Възможно е словото на А. Савич да е съдържало тези две послания. Следващата постановка на Д. Войников е по неговата драма „Покръщение на Преславский двор“. Спектакълът се организира по повод празника на Светите братя Кирил и Методий и по време почти съвпада с действията на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Вероятно това е забранената от румънското правителство постановка, за която споменава Лука Касъров. Забраната идва „следствие на строгите ноти от Турция по повод на прехвърлянето на Хаджи Димитровата чета из Влашко в България“, пише авторът в първата енциклопедична статия за Войников (Касъров 1899: 237). Въпреки задължителната лаконичност на този вид статии и без да има тематична необходимост от това, споменатият факт от творческата биография на

---

³ Пълното заглавие е „Стоян Войвода след падането на бълг. царство. Трагическо представление в три действия от Х. Д. Издаде Александър Василиев, Букурещ, В народната печатница. 1866“.

Д. Войников е обвързан с политическите реакции около действията на Хаджи Димитър. Това решение е показателно как тридесет години след действията на четата нейното дело продължава да е знаменателно за близкото минало.

Името на Ангелаки Савич и брошурата „Българските въстаници на 1868“ се споменават в изследванията на Стефан Каракостов върху българския театър (Каракостов 1973). Когато представя драмата „Хаджи Димитър Ясенов“ от Л. Каравелов, Ст. Каракостов заявява, че неин първоизточник е творбата на А. Савич. Взаимоотношението на Каравеловия текст с този на Савич е напълно вероятно. Публикацията във в. „Дума на българските емигранти“ и особено пълният вариант в издадената след това брошура подреждат хронологията и разясняват идеологията и политическите намерения, които мотивират действията на четата. Хаджи Димитър и Стефан Караджа стават централни фигури в темата за свободата на отечеството (Налбантова 2001: 194–208). Те влизат в националния пантеон на героите воители (Аретов 2006: 324–326). И всичко това става без обичайната дистанция във времето, която предполагат процесите на героизация.

Събитията, свързани с действията и краха на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, са отразени във възрожденската емигрантската преса. На страниците на в. „Народност“ са публикувани Прокламацията към българския народ, Адресите, които въстаниците изпращат до султана и Великите сили, отразява се ходът на четата. В периодичния печат се появяват противоречиви подробности, които се променят в посока към хиперболизиране на героизма и числеността на четниците. Повече от година след краха на тази бунтовна акция за нея продължава да се пише. Най-активно събитията се отразяват от вестниците „Народност“ и „Дунавска зора“, но дори и във в. „Свобода“ се срещат епизодични дописки от местата, през които през 1868 г. е преминавала дружината със своя войвода, както и свидетелства, че те и сега са видени в Балкана.

Съчинението на Ангелаки Савич поддържа и допълва паметта за събитията от лятото на 1868 г. Наред с журналистическите публикации, които следят тази тема, в бр. 2 на в. „Дума на българските емигранти“ е отпечатано стихотворението на Хр. Ботев „На прощане в 1868 г.“. Свидетелства посочват, че то е било известно, пре-

писвано и рецитирано във времето преди първата му публикация и че е написано в годината на събитията (Панов 2012: 178). Творбата е вдъхновена от жертвоготовността на двамата войводи и на останалите млади мъже от четата на Хаджи Димитър. Приживе на Хр. Ботев стихотворението има втора публикация в стихосбирката „Песни и стихотворения от Ботйова и Стамболова“ (1875). И в двата случая е отпечатано с пълното заглавие, което съдържа посочването на годината. Поставянето на годината в заглавието на творбата насочва към конкретния повод, станал причина за поетическото обобщение на образа на прощаващия се с близките си млад бунтовник. С уточняването му настъпва, макар и лека, промяна в представата за лирическия герой – той е поставен в съвсем конкретен контекст.

Темата за Хаджи Димитър и четниците му е продължена в бр. 3 на в. „Дума на българските емигранти“ в Ботевата статия „Петрушан“ и в началото на превода от румънски език на „Българските въстаници“. А скоро след това е отпечатан пълният текст, който излиза в брошурата на Ангелаки Савич. Там делото на четниците и на техните войводи е героизирано в документалния разказ, съставен от автора. Образът на Хаджи Димитър съвсем скоро влиза в литературата. Любен Каравелов пише стихотворението „Хаджи Димитър“, което публикува във в. „Свобода“ (1872), и драмата „Хаджи Димитър Ясенев“ (1872), издадена в самостоятелна книжка. Разпространяващите се слухове, че Хаджи Димитър е жив и продължава да действа из Балкана, провокират създадения от Христо Ботев поетически образ на умирация от раните си герой. Първата публикация на Ботевото стихотворение „Хаджи Димитър“ е във в. „Независимост“ (1873), където е отпечатано със заглавие „В памет на Хаджи Димитра“. Успоредно с авторските литературни творби за войводата възникват и фолклорни песни за героя. Паметта за него продължава да се надгражда и в десетилетията след Освобождението.

Образът на Хаджи Димитър е обобщение на жертвоготовността и героизма на неговите съратници. Фактите за четата, публикувани в периодичния печат, се надстрояват от мита за нея. Образът на Хаджи Димитър преминава от героичната реалност в полето на легендарното и митологизираният вече герой става литературен персонаж (Пътова 2012: 101–114). Своето безспорно място в този сложен и осъзнат

процес има съчинението на Ангелаки Савич „Българските въстаници на 1868. Под войводството на Хаджи Димитър и Стефан Караджа“ и особено публикуваните на български език части от него.

БИБЛИОГРАФИЯ

Аретов, Николай. 2006. *Национална митология и национална литература*. София, Кралица Маб. (Aretov, Nikolay. 2006. *Natsionalna mitologia i natsionalna literatura*. Sofia, Kralitsa Mab.)

Ботев, Христо. 1871. Наместо програма. – *Дума на българските емигранти*, № 1, 8.07.1871, с. 1. (Botev, Hristo. 1871. Namesto programa. – *Duma na balgarskite emigranti*, № 1, 8.07.1871, s. 1.)

Велчев, Велчо. 1939. Нови податки за живота и делото на Войников. – *Родина*. Г. I, кн. 2, с. 41–50. (Velchev, Velcho. 1939. Novi podatki za zhivota i deloto na Voynikov. – *Rodina*. G.I, kn. 2, s. 41–50.)

Войников, Добри. 1866. *Стоян Войвода след падането на бълг. царство. Трагическо представление в три действия от Х. Д. Букурещ*, В народната печатница. (Voynikov, Dobri. 1866. *Stoyan Voynvoda sled padaneto na balg. tsarstvo. Tragichesko predstavlenie v tri deystviya ot H. D. Bukuresht*, V narodnata pechatnitsa.)

Каракостов, Стефан. 1973. *Българският възрожденски театър на освободителната борба. 1858–1878. От просвещение, класицизъм и сантиментализъм към героична романтика, реализъм и революционна демокрация*. София, Наука и изкуство. (Karakostov, Stefan. 1973. *Balgarskiyat vazrozhdenski teatar na osvoboditelnata borba. 1858–1878. Ot prosveshchenie, klasicizam i santimentalizam kam geroichna romantika, realizam i revolyutsionna demokratsiya*. Sofia, Nauka i izkustvo.)

Касъров, Лука. 1899. Войников. В: *Енциклопедически речник. Първа част, А–К*. Пловдив, Издание Д. Манчов. (Kasarov, Luka. 1899. Voynikov. V: *Entsiklopedicheski rechnik. Parva chast, A–K*. Plovdiv, Izdanie D. Manchov.)

Налбантова, Елена. 2001. *Възрожденският човек – утопии и реалности*. Велико Търново, УИ „Св. св. Кирил и Методий“. (Nalbantova, Elena. 2001. *Vazrozhdenskiyat chovek – utopii i realnosti*. Veliko Tarnovo, UI “Sv. Sv. Kiril i Metodiy”.)

Николова, Юлия. 2004. *Записки по българска възрожденска литература*. Пловдив, Издателска къща „Хермес“. (Nikolova, Yuliya. 2004. *Zapiski po bulgarska vazrozhdenska literatura*. Plovdiv, Izdatelska kashta “Hermes”.)

Панов, Александър. 2012. *Поезията на Христо Ботев. Т. 2. „Песни и стихотворения“ от Христо Ботев. Структура, основни сюжети и*

символични образи. София, Диоген. (Panov, Aleksandar. 2012. *Poeziyata na Hristo Botev*. T. 2. “*Pesni i stihotvorenia*” ot Hristo Botev. *Struktura, osnovni suuzheta i simbolichni obrazi*. Sofia, Diogen.)

Пътова, Николета. 2012. *Драматургия на българското. Националната идентичност във възрожденската драма*. София, Кралица Маб. (Patoва, Nikoleta. 2012. *Dramaturgiya na balgarskoto. Natsionalnata identichnost van vazrozhdenskata drama*. Sofia, Kralitsa Mab.)

Радев, Иван. 2019. Глосаторски фрагменти около „темата Ботев“. – *LiterNet*, Достъпно на: <https://litenet.bg/publish2/ivanradev/glosatorski.htm> [прегледан 20.01.2025.]. (Radev, Ivan. 2019. Glosatorski fragmenti okolo “temata Botev”. – *LiterNet*, Dostapno na: <https://litenet.bg/publish2/ivanradev/glosatorski.htm> [pregledan 20.01.2025].)

Речник на българския език. Т. 15 (Р). 2015. Гл. ред. Лилия Крумова-Цветкова, Мария Чоролеева. София, АИ „Проф. Марин Дринов“. (*Rechnik na bulgarskia ezik. T. 15 (R)*. 2015. Glav. red. Lilia Krumova-Tsvetkova, Maria Charoleeva. Sofia, AI “Prof. Marin Drinov”.)

Румънско-български речник. 1962. Ред. Стефан Романски, Стефан Илчев. София, Издателство на БАН. (*Rumansko-bulgarski rechnik*. 1962. Red. Stefan Romanski, Stefan Ilchev. Sofia, Izdatelstvo na BAN.)

[Савич, Ангелаки]. 1871. Българските въстаници на 1868. Под войводството на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. – *Дума на българските емигранти*, № 3, 8.07.1871, с. 9–10; № 4, 17.07.1871, с. 13–14; № 5, 5.08.1871, с. 17–20. ([Savich, Angelaki]. 1871. Balgarskite vastanici na 1868. Pod voyvodstvoto na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzha. – *Duma na balgarskite emigranti*, № 3, 8.07.1871, s. 9–10; № 4, 17.07.1871, s. 13–14; № 5, 5.08.1871, s. 17–20.)

Старобългарски речник. Т. II. 2009. Отг. ред. Дора Иванова-Мирчева. София, Валентин Траянов. (*Starobulgarski rechnik. T. II*. 2009. Otg. red. Dora Ivanova-Mircheva. Sofia, Valentin Trayano.)